

- 6 dat zouden dan ongetwijfeld woelingen zijn die niets met de Londense opvatting van "vernieuwing" te maken hadden.

Ook werd verwacht dat na de bevrijding de pers een vrijpostigheid aan de dag zou leggen die men niet meteen kon gebruiken, en daarom werd in het Londense milieu nagedacht over de middelen waarmee men de kranten tot een louter positieve bijdrage aan de vernieuwingspolitiek kon verplichten. Ook iemand als Jaap Burger is er nog voorstander van geweest "de vrijheid van drukpers te koppelen aan duidelijk bewuste verantwoordelijkheid". Voor alle zekerheid voegde hij daaraan toe dat dit "in feite zal neerkomen op beperking".

Net als de gijzelaarskampen ontwikkelde Londen zich wat betreft het speculatieve denken tot een politiek getto. Door haar krachtige persoonlijkheid voegde de koningin daar nog een factor aan toe. Ze dacht zelf ook na, sprak daarover met ministers afzonderlijk en werd zodoende van lieverlee de oorzaak van allerlei intriges. Het heeft allemaal niets opgeleverd, zoals al vlug na de bevrijding duidelijk werd. In de getto's is de kracht van de continuïteit voortdurend en steeds sterker onderschat en als het na 1945 tot een "ontnuchtering" is gekomen, zoals het klassieke verhaal dat wil, dan is het vooral een ontnuchtering geweest van de dromende vernieuwers, die zich van de werkelijkheid in bezet gebied hadden losgedacht.

De Jong geeft een nauwkeurige beschrijving van de strijd om de macht tussen de koningin en de ministers. Hij beschrijft de ontwikkeling van het vernieuwingsdenken en de groei van het verzet ertegen. Maar overal vermijdt hij de politieke interpretatie van het gebeuren. Tegen het eind verzekert hij alleen dat in de autoritaire concepties de "grote concerns" (die in Londen sterk waren vertegenwoordigd) geen aanwijsbare invloed hebben gehad.

Het lijkt mij naïef dat hij zich met deze diagnose tevreden stelt. De "concerns" hoefden geen invloed uit te oefenen, geen perfide kapitalistische samenzweringen op touw te zetten of geheime *pressure groups* te stichten, want wat dat betreft was er niets te doen. De enige revolutionair in Londen was Jacques Gans. De vernieuwingsgedachte op zichzelf was, net als ieder vaag uitzierend solidariteits-idealisme, al conservatief genoeg.

De politieke vernieuwing zou tegelijkertijd in de praktijk een bevroering van sociale en economische machtsverhoudingen hebben betekend. En de "beduchtheid voor woelingen" die aan de wens tot vernieuwing gepaard ging, was op zichzelf al een waarschuwing dat, wat er verder ook zou gebeuren, iedereen goed moest blijven beseffen wat zijn plaats was. Kennelijk acht De Jong het niet zijn werk om enige vermoedens over desbetreffende drijfveren op papier te zetten.

Deel negen heeft anderhalfduizend pagina's. Er is, zoals gebruikelijk, ook een portrettengalerij, waarin onder anderen de heren Van 't Sant en Van Heuven Goedhart gedetailleerd aanwezig zijn, maar prins Bernhard helaas ontbreekt. Wel wordt van hem onder meer vermeld dat hij zich een